

УДК347.73

В.Ю. Горєлова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»

Поняття фінансово-правової відповідальності як самостійного виду відповідальності

У статті розглядається поняття фінансово-правової відповідальності як самостійного виду відповідальності. Наголошується на позитивному та негативному її аспектах.

Ключові слова: фінансово-правова відповідальність, держава, суспільство, фінансове право.

В.Ю. Горєлова
кандидат юридических наук,
доцент кафедры государственного-правовых наук,
Университет экономики и права «КРОК»

Понятие финансово-правовой ответственности как самостоятельного вида ответственности

В статье рассматривается понятие финансово-правовой ответственности как самостоятельного вида ответственности. Делается акцент на позитивном и негативном её аспектах.

Ключевые слова: финансово-правовая ответственность, государство, общество, финансовое право.

V. Horielova
Candidate of Legal Sciences,
docent of department of state legal sciences,
University of economy and right «KPOK»

Concept of financially-legal responsibility as an independent type of responsibility

The concept of financially-legal responsibility is considered in the article as an independent type of responsibility. Accent is put on a positive and negative aspect.

Keywords: financially-legal responsibility, state, society, financial right.

Постановка проблеми

На сьогодні в Україні спостерігається стрімка динаміка розвитку політичних, соціальних, економічних перетворень, кризь призму яких видно суттєві перетворення у сфері фінансового права, потреба в чому

за наявності нестабільності гостро відчувається. Необхідність цих перетворень впливає з перебудови владно-майнових відносин, що стосуються розподілу, перерозподілу, використанню та мобілізації державних фондів заради мети вирішен-

ня поставлених перед суспільством соціальних завдань. Тим самим наростає потреба в детальній розробці фінансового права, яке відповідало за своєю суттю новітньому стану суспільства, перспективам та спрямуванню розвитку держави. Тема фінансово-правової відповідальності на сьогодні залишається однією із найбільш дискусійних. Суперечливими є не тільки питання, що стосуються природи фінансово-правової відповідальності, порядку її застосування, визначення її ознак та складу, а й сам факт існування такого виду відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам фінансового права присвячують свої праці такі науковці, як Л.К. Воронова, І.А. Сікорська, Є.В. Карманов, Л.А. Савченко, О.П. Орлюк, А.Й. Іванський, Я.І. Карапейчик, І.П. Устінова та інші.

В основному вчені досліджують фінансово-правову відповідальність як самостійний вид відповідальності та розглядають її крізь призму правових санкцій та державного осуду (Л.К. Воронова, А.Й. Іванський, М.П. Кучерявенко та ін.).

Дуже стисло в науковій літературі фінансово-правову відповідальність розглядають як явище, що включає позитивний та негативний аспекти (О.А. Мусаткіна, Я.І. Карапейчик).

Водночас існує інша наукова позиція, відповідно до якої фінансово-правову відповідальність взагалі недоцільно розглядати як самостійний вид відповідальності, оскільки фінансові санкції мають місце в різних галузях права, і таким чином фінансово-правову відповідальність зручніше розглядати як різновид адміністративної відповідальності (Р.А. Усенко, А.П. Альохін та інші).

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Сучасний етап наближення до розвитку фінансового права характеризується значними змінами, що відбуваються у процесі реформування бюджетної та податкової систем. Втім, залишається не визначеним

теоретичне питання фінансово-правової відповідальності, що безумовно є важливим фундаментом усього механізму фінансової системи та дієздатності норм фінансового права. Коло даного питання ускладнене тим фактом, що на сьогодні в жодному нормативному акті не закріплено визначення фінансово-правової відповідальності.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування доцільності та необхідності нормативно-правового закріплення такого самостійного виду відповідальності як фінансова відповідальність, визначивши її позитивний та негативний аспекти.

Вклад основного матеріалу дослідження

Якщо проаналізувати основу слова «відповідальність», то помітно, що в багатьох західних мовах воно будується на основі латинського дієслова «respondere» – обіцяти, обмінюватись, відповідати. Поняття відповідальності не лише є однією зі складних юридичних конструкцій, а й завжди існувало як суперечливе та мінливе явище в соціумі. Відповідно, загальне поняття відповідальності вимагає наявності суб'єкта відповідальності з обов'язковим посиленням на об'єкт відповідальності. Вважається, що термін «відповідальність» було вперше вжито в наукових джерелах психологом Альфредом Бейном у 1865 році, який розглядав відповідальність у полі «звинувачення» та «покарання» [1, с. 247]. Втім, витоки розуміння терміна «відповідальність» сягають сивої давнини, бо за дослідженнями істориків слово «відповідь» у книзі «Повість минулих літ» більш відповідало сучасному уявленню про поняття «відповідальність» [2, с. 30]. Можна сказати, що між суспільством та індивідом завжди існує взаємозв'язок, в якому суспільство покладає на індивіда обов'язок вчиняти суспільно-корисне. Сучасному правовому суспільству ставиться в обов'язок сприяти суб'єкту в здійсненні ним своїх прав та нести за це відповідальність.

Юридичній відповідальності, як одному з різновидів соціальної відповідальності. притаманні всі її суттєві риси та ознаки, що реалізуються у суспільстві задля забезпечення громадського порядку, захисту суспільних та державних інтересів. Особливістю юридичної відповідальності є те, що її межі регламентовані правовими нормами. Суть загального поняття «юридична відповідальність» можна звести до поєднання юридичних конструкцій: «обов'язок правомірної поведінки» та «реалізація санкцій».

Одним із різновидів юридичної відповідальності є фінансова відповідальність. Категорія «фінанси» тут історично обумовлена та за своєю природою тісно пов'язана з державою, якій для виконання своїх функцій необхідні грошові кошти.

Більшість учених розглядають фінансову відповідальність лише як засіб державного впливу та державного осуду. Так, на думку А.Й. Іванського, фінансово-правова відповідальність – це державний осуд, що має прояв з точки зору суб'єктивного права як нормативний, формально визначений у фінансовому праві, гарантований і забезпечений фінансово-правовим примусом юридичний обов'язок зазнавати правопорушником заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій (штраф, пеня) за вчинене ним правопорушення у сфері фінансової діяльності [3, с. 12]. Подібної думки дотримується науковець О.П. Орлюк, визначаючи фінансово-правову відповідальність як міру державного осуду, що має прояв у нормативному та забезпеченому державним примусом у фінансовому праві обов'язку суб'єкта фінансового правопорушення зазнавати заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій (штраф, пеня, припинення бюджетного фінансування) за вчинене ним правопорушення у сфері публічної фінансової діяльності [4, с. 84]. Тобто в цих визначеннях акцент зроблено на тому, що фінансова відповідальність передбачає реалізацію санкцій, втім, існують погляди щодо того, що фінансово-правові санкції – це заходи фінансово-правової відповідальності, які застосовуються уповноваже-

ними на те органами державної влади до фізичних та юридичних осіб за порушення фінансового законодавства та полягають у застосуванні до правопорушника додаткових обтяжень майнового характеру [5, с. 96]. Однак «фінансово-правова відповідальність» є значно ширшою за змістом, ніж «фінансова санкція». Таким чином, наведені визначення фактично наголошують на існуванні лише негативного аспекту фінансово-правової відповідальності, з чим важко погодитися.

Однак існує і протилежна думка, відповідно до якої державний примус, закріплений у санкції фінансової норми, виступає як обов'язкова ознака позитивного аспекту реалізації фінансової відповідальності. На відміну від негативного аспекту реалізації фінансової відповідальності державний примус, на думку Я.І. Карапейчика, реалізується на психологічному рівні як загроза настання негативних наслідків у випадку порушення вимоги диспозиції, а тому позитивний аспект реалізації фінансової відповідальності покликаний відбити зв'язок диспозиції, санкції і правомірної поведінки [6, с. 208]. Тобто примус передбачає необхідність виконання певних вимог та правил фінансового права, що забезпечують нормальне функціонування суспільства. У демократичній правовій державі такі вимоги та правила знаходять своє відображення у певних соціальних регуляторах, серед яких не лише норми права, а й норми звичаю, моралі, традиції.

Відповідно до вимог Ст. 67 Конституції України, на кожного покладено зобов'язання сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [7]. Тобто фінансова відповідальність в позитивному аспекті завжди знаходиться в тісному зв'язку з такою категорією, як «зобов'язання» та «обов'язок». У цій конструкції фінансова відповідальність проявляється в межах бюджетного законодавства, де категорія «зобов'язання» має різновиди: «бюджетне зобов'язання», «гарантійне зобов'язання», «боргове зобов'язання» (ст. 2 Бюджетного Кодексу України) [8], а також податкового законодавства: «податковий обов'язок», «подат-

кове зобов'язання» (п. 14.1.179 ст. 14; ст.ст. 36-38 Податкового Кодексу України) [9]. І хоча зазначене бюджетне та податкове законодавство України застосовує ці поняття, загального правового тлумачення поняття «фінансові зобов'язання» в законодавстві немає. В кожному окремому з наведених нормативних актів надається визначення «зобов'язання», однак воно трактується виключно виходячи з ідей відповідного закону, не співвідносячи з цілями фінансового права. Так, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 2 Бюджетного Кодексу України, бюджетне зобов'язання – це будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду або у майбутньому [8], а відповідно до п.п. 14.1.179 ст. 14 Податкового Кодексу України, податкове зобов'язання – загальна сума податку на додану вартість, одержана (нарахована) платником податку у звітному (податковому) періоді [9]. Як вбачається з наведених трактувань, фінансове бюджетне зобов'язання, як і податкове зобов'язання, пов'язане з договірними відносинами, що своєю чергою має відсильний характер до господарського чи цивільного права. Крім того, предметом наведених термінів, виходячи з бюджетного та податкового законодавства, можуть бути лише грошові кошти та валютні цінності. Предмет же фінансової відповідальності, крім грошового (майнового) критерію, має також інформаційний.

Виходячи з вище наведеного, можна дійти висновку, що фінансово-правова відповідальність може суміщати притаманне цивільному праву поєднання певною мірою приватних і публічних інтересів, втім, таке поєднання завжди носитиме умовний характер: надаючи пріоритет публічним інтересам, суб'єкти фінансово-правової відповідальності не мають права самостійно визначати зміст фінансових прав та обов'язків.

Не виникає сумнівів, що в правовій

державі будь-яка відповідальність є двосторонньою, а саме: відповідальність держави перед особою та навпаки, відповідальність особи перед державою. Суть фінансово-правової відповідальності акцентує увагу на її владному характері, але така її особливість не дає права робити виключення. І хоча в діючому законодавстві України і не існує прямої вказівки на фінансову відповідальність держави перед особою, можна все ж таки помітити певні риси позитивної фінансової відповідальності держави перед особою. До прикладу, Верховна Рада України, ухвалюючи закон про бюджет, закріплює на законодавчому рівні певний об'єм зобов'язань перед громадянами задля реалізації їхніх основних прав і свобод. Таким чином позитивна відповідальність держави припускає наявність певних рівнів самоконтролю, саморегуляції та самооцінки.

Основною рисою позитивної фінансово-правової відповідальності держави перед особою мають бути різнобічні попереджувальні заходи правопорушень у сфері фінансового права фізичними та юридичними особами, заходи позитивного впливу, що мають на меті спонукання осіб до вимірної поведінки, а також зацікавлення в дотриманні норм фінансового права.

З наведеного вбачається можливим говорити про самостійність такого виду відповідальності, як фінансово-правова відповідальність. По-перше, це впливає з того, що вона знаходиться в межах фінансового права, яке є самостійною галуззю. По-друге, фінансово-правова відповідальність є охоронним засобом фінансового правопорядку в цілому. По-третє, фінансово-правова відповідальність застосовується (негативний аспект) до правопорушника саме у межах фінансово-правових норм, тобто підставами притягнення до фінансово-правової відповідальності є фінансове правопорушення – протиправна дія або бездіяльність, що тягне застосування до порушника спеціальних фінансово-правових санкцій. По-четверте, в межах фінансово-правової відповідальності перебувають як фізичні особи, так і юридичні, а також державні органи та

держава зокрема. До того ж фінансово-правова відповідальності застосовуються значним колом уповноважених на те державними посадовими особами, метою діяльності яких є відновлення майнових інтересів потерпілої сторони.

Висновки

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що існує самостійний вид відповідальності – фінансова. Позитивний аспект фінансової відповідальності держави перед суб'єктами права проявляється в охоронному характері, а негативний – у право відновлювальному (компенсаційному) характері.

Позитивну фінансову відповідальність держави перед особами можна визначити як обов'язок держави (в особі її органів та посадових осіб) створити такі сприятливі фінансові умови, за яких фізичні та юри-

дичні особи спроможні сумлінно виконувати взяті на себе фінансові обов'язки, а також впровадити заходи щодо запобігання правопорушень у сфері фінансового права фізичними та юридичними особами.

Негативна (ретроспективна) фінансова відповідальність держави – це має бути проголошений обов'язок держави відшкодувати завдану їй фінансовими органами та посадовими особами шкоду особі у сфері фінансових відносин.

Позитивна фінансова відповідальності фізичних та юридичних осіб – це сумлінне виконання встановлених законом та взятих на себе обов'язків у сфері фінансового права. Негативний аспект фінансової відповідальності фізичних та юридичних осіб – впровадження заходів із застосування примусу уповноваженими на те органами влади до особи-порушника щодо певних видів обтяжень майнового характеру.

Література

1. Розанова В.А. Психология управления. Учебное пособие / В.А. Розанова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа» «Инте-Синтез». – 1999. – 352 с.
2. Мініна І.А. Корпоративна соціальна відповідальність як форма реалізації позитивної юридичної відповідальності / І.А. Мініна // Адвокат. 2009. – №7. – С. 30-32.
3. Іванський, Андрій Йосипович. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження [Текст] : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / А. Й. Іванський; Одес. нац. юрид.акад. – Одеса : [б. и.], 2009. – 36 с.
4. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 635 с.
5. Занфіров М.В. До питання щодо співвідношення фінансово-правової відповідальності та фінансових санкцій / Занфіров М.В. // Принципи фінансового права: матеріали міжнарод. науч.-практ. конф., (г. Харків 19-20 апреля 2012 г.) / редкол.: В.Я.Таций, Ю.П. Битяк, Л.К. Воронова и др. – Х., 2012. – С. 95-98.
6. Карапейчик Я.І. Фінансова відповідальність як категорія фінансового права. Позитивний та негативний (ретроспективний) аспекти / Я.І. Карапейчик // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: право. – 2013, Вип. 5. – С. 207-210.
7. Конституція України від 8 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. (в редакції від 30.09.2016).
8. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – Ст. 572. (В редакції від 11.06.2016)
9. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 №2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №13-14, 15-16, 17. – Ст. 112.